

GDAŃSK SPOD ZNAKU SKORPIONA? Z DOCIEKAŃ SIEDEMNASTOWIECZNYCH AUTORÓW DRUKÓW KALENDARZOWYCH

PIOTR PALUCHOWSKI

<https://orcid.org/0000-0002-6525-3821>

Gdański Uniwersytet Medyczny

Streszczenie: W artykule zaprezentowano ideę z zakresu dawnej geografii astrologicznej, według której miasto Gdańsk miało podlegać wpływowi znaku zodiaku Skorpiona. Myśl ta dwukrotnie pojawiała się na łamach gdańskich druków kalendarzowych. W XVII w. krytycznie odniósł się do niej Peter Krüger. Rozważana była również w wydawnictwie Friedricha Büthnera. Obie wypowiedzi wskazują, że w siedemnastowiecznym Gdańsku astrologia geograficzna miała swoich zwolenników.

Słowa kluczowe: astrologia, Büthner Friedrich, Gdańsk, geografia astrologiczna, kalendarze, Krüger Peter

Gdańsk under the sign of Scorpio? From the investigations of 17th-century authors of calendars

Abstract: The article presents an idea from ancient astrological geography according to which the city of Gdańsk was subject to the influence of the zodiac sign Scorpio. This idea appeared twice in Gdańsk calendar publications. In the 17th century, Peter Krüger criticized it. It was also discussed in a publication by Friedrich Büthner. Both statements indicate that geographical astrology had its supporters in 17th-century Gdańsk.

Keywords: astrology, Büthner Friedrich, calendars, Gdańsk, geographical astrology, Krüger Peter

Astrologia, przeżywając swoisty renesans w okresie nowożytnym, starała się swoimi przewidywaniami objąć jak najszerzej ludzką działalność i środowisko człowieka. Jednym z przejawów tego była astrologia geograficzna (zwana też geografą astrologiczną), czyli wiara w oddziaływanie znaków zodiaków na poszczególne kraje, regiony i ośrodki. U jej podstaw leżało przekonanie, że układ ciał niebieskich w chwili powstania monarchii, miasta etc. determinuje ich dalszy rozwój. Podobnie jak w horoskopach układanych dla ludzi, w których chwila narodzin wywierała przemożny wpływ na życie danej jednostki.

Warto jednak zaznaczyć, że geneza geografii astrologicznej sięga czasów o wiele wcześniejszych niż okres nowożytny. Jej początki związane są ze starożytną Mezopotamią, a jako ukształtowaną ideę przedstawił ją Klaudiusz Ptolemeusz, astronom, matematyk i geograf pochodzenia greckiego, działający na terenie Egiptu. Rozwijał ją również Marek Maniliusz, rzymski poeta, astrolog i filozof stoicki¹.

W drukach kalendarzowych Prus Królewskich w XVII w. zaczęto publikować tabele obrazujące, jakie znaki zodiaku patronują poszczególnym krajom, regionom i miastom (il. 1). Tak jak wspominałem w swojej publikacji, z terenu ówczesnej Rzeczypospolitej oraz dzisiejszej Polski wymieniano następujące dane:

- Baran: Małopolska, Kraków,
- Rak: Prusy,
- Koziorożec: Litwa,
- Byk: Wielkopolska, Poznań,
- Skorpion: Gdańsk, Szczecin,
- Panna: Wrocław².

Wraz z rozpowszechnieniem w XVII w. astrologii równie żywa była jej krytyka. Już wtedy wytyczne astrologiczne próbowano weryfikować na różne sposoby. Jednym z przykładów są próby sprawdzenia, czy rzeczywiście Gdańsk podlega mocy Skorpiona. Zapewne było to przekonanie o dosyć odległym rodowodzie. Wspomina o nim autor kalendarzy i prognostyków z przełomu XVI i XVII w. Michael Radtzi³, a tradycja ta ma znacznie odleglejsze, bo średniowieczne pochodzenie.

Siedemnastowieczne dociekania na ten temat są szczególnie ciekawe, gdyż zasadę tę próbowano weryfikować na podstawie ówczesnej wiedzy historycznej. Jednym z autorów chcącym sprawdzić poprawność owej tezy był astronom, matematyk, profesor gdańskiego

1 J. Włodarczyk, *Astrologia. Historia. Mity. Tajemnice*, Warszawa 2008, s. 97–103; P. Paluchowski, *Od astrologii i astromedycyny do popularyzacji nauki. Wiedza o niebie w drukach kalendarzowych Prus Królewskich (XVI–XVIII w.)*, Gdańsk 2024, s. 99–100.

2 *Ibidem*, s. 100.

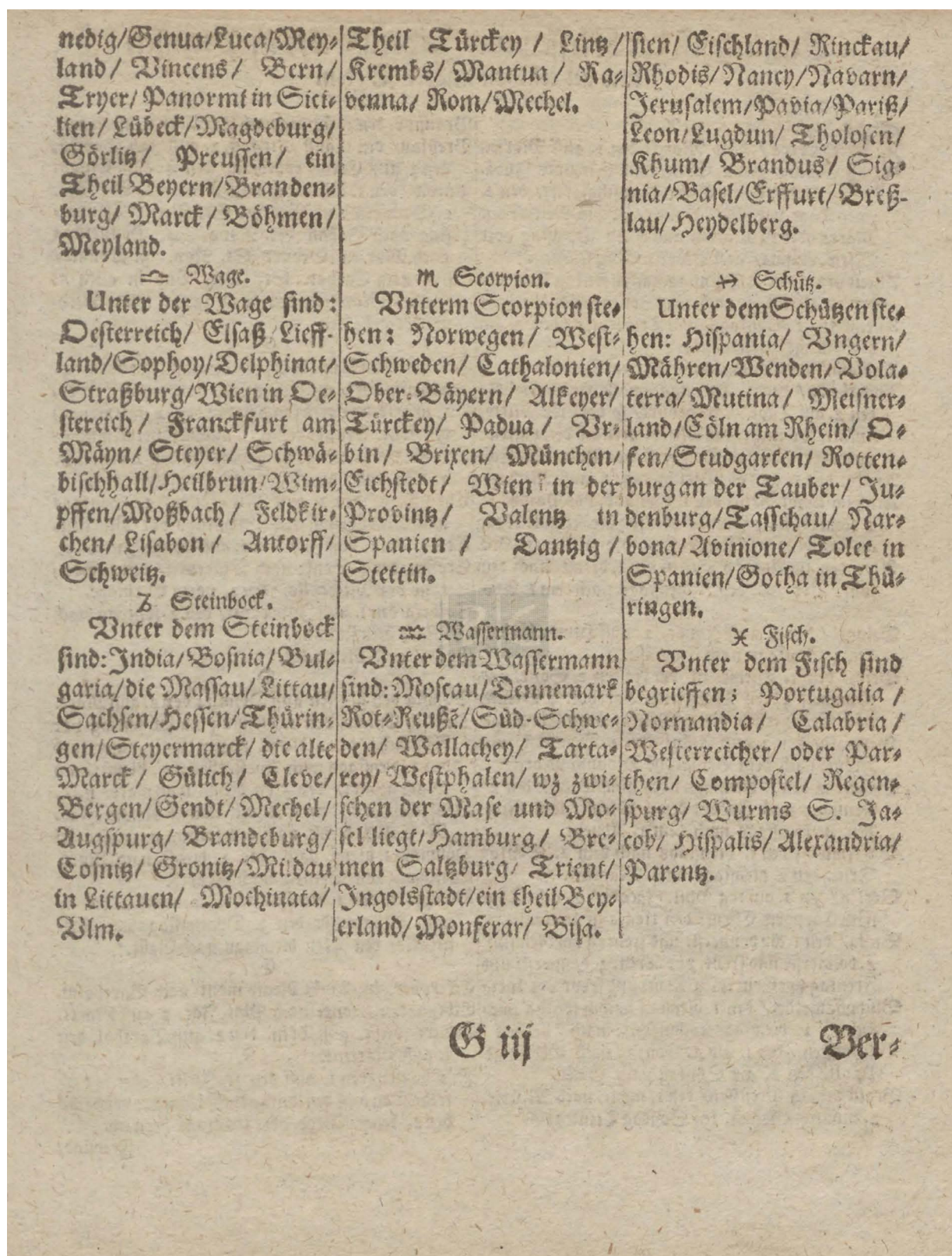
3 *Von der Königlichen und weitberhümten Stadt Dantzick / Das 35. Capitel*, [w:] M. Radtzi von Radtkowitz, *Prognosticon Auffß Jahr nach der Geburt unsers Herren und Heylands Jesu Christi / 1604...*, [Gdańsk 1603], Polska Akademia Nauk Biblioteka Gdańska (dalej: PANBG), sygn. Od 24169, 8°, k. [B10r]–[B10v].

Anmerkungen des Gewitters bey gewissen heiligen Tagen gebrauchet und dieselbe beybehalten. Aber die heilige Tage oder Heiligen selbst als Verstorbene und Menschen können in Veränderung des Gewitters nicht den geringsten Vmstand zu wege bringen. Besondern dieweil diese Anmerkung mehrentheils nach der alten Zeit des Julianischen Calenders eingetretet ist / und man alle Monat durch gewisse Tage hat / an welchen mit der Sonnen etliche mercksame nach langer observantz in Veränderung des Gewitters viel vermindende constellaciones auff und nieder gehen / darnach man die Land-Arbeit mit Augen reguliren kan / und solchen Auf- und Niedergang der Sternen dem gemeinen Mann schwer fallen würden in acht zunehmen und zubehalten / als haben die Alten es bey den Festtagen / so unbeweglich seyn / Marien Himmelfahrt / Michaelis / Petri Pauli / Egidii &c. abgemercket / als welche Nahmens-Tage gleich auff die Monats-Tage / da solche constellaciones vergehen / oder auch kurz vorher oder hernach folgen pflegen ; Denn diese heilige Tage kommen alle Jahr mit einem gewissen Grad der Sonnen Lauff überein / von dem sie in 120. Jahren kaum einen Tag verrückt werden. Nach Ostern / Pfingsten / Fastnacht und Himmelfahrt regulire sich niemand / denn dieses sind bewegliche Festtage / und kommen nicht alle Jahr auff einen gewissen Monats-Tag.

Auch haben die Alten im Herbst die kleinen Kletten wenn sie zeitig und reiff seyn / pflegen zu öffnen / sind in einer jeden Kletten entweder 2. Gerstenkörner / woraus sie ein vollkommen und fruchtbar Jahr auff die künftige prognosticiret ; oder 2. spizige Haberkörner gefunden / woraus sie eine künftige Schaurung aller Früchte besorget.

Verzeichniß der Städte / Länder und Königreich / so den zwölf himlischen Zeichen unterworffen sind.

V Widder.	♈ Stier.	♊ Zwilling.
Unter dem Widder sind Teutschland / Franck- reich / Engeland / KleinPo- len / Hoch- Burgund / Schwaben / OberSchle- sien / Bodensee / We- sterreich / Neapolis / Slo- ren / Ferrar / Braun- schweig / Trecht / Lindau / Cracau / Patavium.	Unter dem Stier liegen: Türckey / Groß-Polen / Weiß Reiß / Schampan- gen / Punterland / dz Rieß / Schweizerland Francken- land / Lothringen / Schwe- den / Irreland / Burgis in Hispanien / Bononia / Mantua / Senega / Zürich / Gniesen / Posen / Leipzig / Perus / Carlstadt / Parma / Neugart / Wansleben / Bischthumb Speyer.	Unter den Zwillingen liegen: Egypten Armeni- en / Glandern / Brabant / Wärtenbergerland / ein Theil Lombarden / Weigel / Nürnberg / Ohnspach / Löben / Reins / Bamberg / Brieg / Villach / Ringins- gen / Schweinfurth / Haff- furth / Lunden / Corduben / Rheinstrom / Zwickau.
♋ Krebs.	♌ Löw.	♍ Jungfrau.
Unter dem Krebs liegen: das Königreich Schotten / die Graffschafft Burgund / Holland / Seeland / Con- stantinopel / Thunis / Be- dig /	Unter dem Löwen sind: Welschland / das Ge- bürge Emilia / Sicilia / Palerna / Prag / Vlm / Cobolenz / Sabina / ein Theil	Unter der Jungfrauen stehe: Griechenland / Afri- ca / Krenten / Krabaten / Babel / ein theil am Rhein / ein Corinthen / Nieder- Schles- sien /

1. Przyporządkowanie krajów i regionów do poszczególnych znaków zodiaku z druku kalendarzowego Jacoba Barthelmaeusa na 1675 r.

Źródło: J. Barthelmaeus, *Zeit-Buch Oder Calender / Auff das Jahr nach der Heilwertigen Geburt Jesu Christi un-
sers Heylandes M. DC. LXXV...*, Dantzig [1674], Polska Akademia Nauk Biblioteka Gdańska, sygn. Od 24215, 8°,
k. G2v-G3r.

Gimnazjum Akademickiego Peter Krüger⁴. W swoich wypowiedziach jawił się on jako osoba podchodząca do różnych przekonań astrologicznych z dużą rezerwą i ostrożnością. Uważał, że kwestia, czy Gdańsk podlegał wpływowi Skorpiona, może okazać się przydatna dla ówczesnych władz miejskich, dlatego rozważania na ten temat podjął w kalendarzowym liście dedykacyjnym skierowanym do gdańskich burmistrzów i rajców na 1618 r.⁵ Od razu i bez ogródek stwierdził, że takie przyporządkowania miały niewielkie znaczenia. Jednak co do Gdańska postanowił to zbadać. W związku z tym założył, że gdy w znaku Skorpiona znajdowała się planeta Saturn, w astrologicznej optyce przynosząca wszystko co złe, to taki czas powinien obfitować w jakieś nieszczęścia bądź obrazę dla miasta. Dalej objaśniał, jakimi sposobami ówcześni astrologowie dany znak zodiaku przyporządkowywali do miejsca. Pierwszym z nich było określenie dokładnego czasu położenia pierwszego kamienia pod budowę miasta. Jak wskazywał Krüger, w przypadku Gdańska wiązało się to ze sporymi problemami, gdyż podanie dokładnej godziny oraz minut sprawiało nie lada wyzwanie. Próbując to ustalić, autor skorzystał z podstawowego dla siebie opracowania historycznego, jakim była kronika pruska Caspara Schütza⁶. Wskazano tam datę założenia Gdańska na 1185 r., co wiązano m.in. z powstaniem kościoła św. Mikołaja⁷. Jednak Krüger nie do końca ufał temu zapisowi i podawał, że według innych kronikarzy mógł to być 1205 r. Z kolei w 1295 r. miasto zostało otoczone pierwszymi, drewnianymi fortyfikacjami, co często w astrologii przyjmowano

- 4 Więcej o tym autorze, zob.: E. Praetorius, *Athenae gedanenses Ephraima Praetoriosa*, oprac. M. Brodnicki, Gdańsk 2016, s. 392–393; K. Kubik, *Życie naukowe Gdańska w XVII i XVIII wieku*, „Gdańskie Zeszyty Humanistyczne”, 6, 1963, 11, s. 54–60; A. Januszajtis, *Piotr Krüger (1580–1639), uczony gdański, profesor Gimnazjum Akademickiego*, [w:] *Zasłużeni ludzie Pomorza Nadwiślańskiego XVII wieku. Szkice biograficzne*, Wrocław 1982, s. 116–120; M. Czerniakowska, *Piotr Krüger (1580–1639) – nauczyciel i współpracownik naukowy Jana Heweliusza*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki”, 32, 1987, 2, s. 369–386; M. Czerniakowska, *Piotr Krüger (1580–1639) – gdański matematyk i astronom, nauczyciel Jana Heweliusza*, „Rocznik Gdański”, 47, 1987, 1, s. 197–230; zaktualizowaną wersję tej pracy opublikowano jako: M. Czerniakowska, *Matematyk i astronom Piotr Krüger 1580–1639*, Gdańsk 2015; L. Mokrzecki, *Krüger Piotr*, [w:] *Słownik biograficzny Pomorza Nadwiślańskiego*, red. S. Gierszewski, t. 2, red. Z. Nowak, Gdańsk 1994, s. 520–521; K.-D. Herbst, *Biobibliographisches Handbuch der Kalendermacher*, Teil 2, Jena 2020, s. 170–175; w dwóch ostatnich publikacjach podano informację o innej literaturze.
- 5 P. Crügerus, *Den Edlen / Gestrengen / Ehrenvesten / Namhafften Hoch und Wolweisen Herren Bürgermeistern und Raht der Königlichen Stadt Dantzick / Meinen Hochgünstigen Herren*, [w:] P. Krüger, *Newer und Alter Schreibcalender auff das Jahr nach der gnaden reichen Geburt unsers Herren Jesu Christi M. DC. XVIII...*, Dantzick [1617], Biblioteka Uniwersytecka Marii Curie-Skłodowskiej, sygn. St. 251; PANBG, sygn. Od 24178, 8°, k. [Av]–[A2r].
- 6 Chodzi o pracę: C. Schütz, *Historia Rerum Prussicarum*, Zerbst 1592, Biblioteka Uniwersytecka w Toruniu, sygn. Pol.6.III.80.
- 7 O 1185 r. jako czasie założenia Gdańska, zob.: B. Jakubowska, *Kościół pw. św. Mikołaja w Gdańsku i jego tablica inskrypcyjna*, [w:] *Stare i nowe dziedzictwo Torunia, Bydgoszczy i regionu*, t. 2, red. J. Raczkowski przy współpracy M. Jakubek-Raczkowskiej, Toruń 2018, s. 71–92.

za powstanie danego ośrodka⁸. Jednak żadna z tych dat, jak zauważał autor, nie wskazywała konkretnych dni, a co dopiero godziny i minuty. Z tego powodu stawały się one dla takich rozważań nieprzydatne. Jednak Krüger dotarł do jeszcze innej informacji mówiącej, że w 1343 r., w piątek po czwartej niedzieli Wielkiego Postu (*Mitfasten*), położono pierwszy kamień pod budowę gdańskiego kościoła Mariackiego. Jako źródło tej wiadomości podał łaciński napis znajdujący się na tablicy przy wejściu do zakrystii tej świątyni⁹. Wprawdzie nie odnotowano tam godziny, ale już sam dzień wystarczył autorowi, aby sprawdzić, czy teza ze znakiem Skorpiona miała jakieś podstawy. Po przeprowadzonych obliczeniach Krüger stwierdził, że gdyby miało tak być, to pierwszy kamień musiałby zostać ustawiony późną nocą, co nie wydawało się prawdopodobne.

Ponosząc w powyższym wypadku porażkę, autor posłużył się inną metodą dociekań, polegającą na odwróceniu wniosku. Według tego Krüger sprawdził, co działo się, jeśli planeta Saturn, astrologiczny zwiastun nieszczęść, przebywała w znaku Skorpiona. Do takich układów doszło w latach 1367 i 1396. Dostępne źródła nie wskazywały, aby w Gdańsku zdarzyło się wtedy coś szczególnego bądź nieszczęśliwego. Kolejny raz taka sytuacja miała miejsce w 1425 r. Wtedy to aż trzy główne planety, czyli Saturn, Jowisz i Mars, przebywały w znaku Skorpiona. Krüger ponownie jednak nie mógł się wówczas doszukać czegoś wyjątkowego w dziejach miasta. Dopiero dwa lata później Gdańsk został nawiedzony przez powódź¹⁰. Powtórzyło się to też w 1428 r., a dodatkowo pojawiła się wtedy zaraza¹¹. Kolejny raz planetę Saturn obserwowano w znaku Skorpiona w 1454 r., a więc w czasie rozpoczęcia wojny trzynastoletniej. Autora zaintrygowało, że w następnym roku miasto znowu nawiedziła powódź¹². W 1484 r. Saturn wszedł w koniunkcję z Jowiszem w znaku Skorpiona, ale Krüger

8 W XVIII w. jako czas rozpoczęcia budowy murów Gdańska funkcjonowała również data 28 marca 1243 r., wymieniono to w: *Ephemeris astrologico-politica pro anno Domini 1759...*, Gedani [1758], Biblioteka Narodowa w Warszawie, sygn. XVIII.1.5618, k. 32v; zwrócono na to uwagę w: B. Milewska-Ważbińska, *Herostrates i bluźnierca. Sylwetki dwóch polskich szlachciców w kalendarzu gdańskim na rok 1759*, [w:] *Kalendarze staropolskie*, pod red. I.M. Dackiej-Górczyńskiej i J. Partyki, Warszawa 2013, s. 199.

9 O problemie datacji budowy gdańskiego kościoła Mariackiego w odniesieniu do lat 1243 i 1343, zob.: J. Wenta, *Datacje kościołów Św. Katarzyny i NP Marii w historiografii gdańskiej XVI–XVIII wieku*, „Sprawozdania Towarzystwa Naukowego w Toruniu”, 37, 1983, s. 85–88.

10 P. Oliński wątpi, aby w 1427 r. doszło do powodzi, gdyż zapewne kronikarz S. Grunau pomylił lata, a za nim przepisali to inni twórcy, zob.: P. Oliński, *Pogoda i klimat regionów południowobałtyckich od końca XIV do początków XVI w. w źródłach narracyjnych*, Toruń 2022, s. 120–121.

11 Krótko o tej powodzi zob.: *ibidem*, s. 121; brak informacji o ówczesnej epidemii, por: B. Możejko, *Zarazy w średniowiecznym Gdańsku*, [w:] *Dżuma, ospa, cholera. W trzechsetną rocznicę wielkiej epidemii w Gdańsku i na ziemiach Rzeczypospolitej w latach 1708–1711. Materiały z konferencji naukowej zorganizowanej przez Muzeum Historyczne Miasta Gdańska i Instytut Historii PAN w dniach 21–22 maja 2009 roku*, red. E. Kizik, Gdańsk 2012, s. 41–59.

12 P. Oliński, *op. cit.*, s. 141.

również i tym razem nie mógł wskazać jakichś nieszczęśliwych wydarzeń¹³. Podobnie było z 1514 r. Natomiast 1544 r. i ówczesną koniunkcję Jowisza z Saturnem w znaku Skorpiona Krüger połączył z religijnymi zmianami oraz z mającym miejsce rok później wielkim pożarem. Gdy w 1573 r. omawiana planeta ponownie znalazła się w tym samym gwiazdozborze, nie wyrządziła miastu niczego złego. Z kolei jej przejście przez znak Skorpiona w 1602 r. przyniosło ze sobą zarazę nie tylko do Gdańska, ale również w inne miejsca Prus¹⁴. Krüger podsumowywał więc, że na dziewięć omówionych przykładów tylko w przypadku czterech wiadomym było o czymś złym, co dotknęło miasto. Jednak mogło to mieć swoje przyczyny w innych układach na niebie.

Niezrażony tym autor podjął jeszcze jedną próbę. Tym razem wyszedł od historycznych okoliczności, ważnych dat dla miasta, i na ich podstawie, posiłkując się astrologią, próbował coś wskazać. Za ważne momenty w dziejach Gdańska uznał on następujące lata: 1360, 1412, 1424, 1427, 1428, 1433, 1443, 1454, 1456, 1460, 1461, 1463, 1476, 1494, 1497, 1499, 1505, 1520, 1529, 1536, 1538, 1540, 1543, 1549, 1550, 1554, 1559, 1560, 1564, 1577, 1588 i 1601. Dla współczesnego badacza zajmującego się ówczesną historiografią rozczarowujące jest, iż Krüger pominął w tym miejscu wyjaśnienia, co konkretnie wydarzyło się w tych latach. Czytelników odsyłał do kroniki pruskiej Caspara Schütza, co można wykorzystać w dalszych badaniach. Wracając jednak do wymienionych przez Krügera lat, zbadał on, czy miały wtedy miejsce zaćmienia w znaku Skorpiona, koniunkcje bądź opozycje z udziałem głównych planet w tym właśnie gwiazdozborze. Okazało się, że istniało osiem takich astrologicznych aspektów. Pojawiły się one w latach: 1425, 1454, 1519, 1528, 1548, 1549 (dwa takie zdarzenia) i w 1559. Warto w tym miejscu wyjaśnić, że nie zawsze były one zbieżne z datami podanymi powyżej, gdyż jak zakładały astrologiczne zasady, czas oddziaływania aspektu przekraczał ramy roku kalendarzowego. Również i tym razem wynik nie był satysfakcjonujący.

Na podstawie trzech różnych metod ostateczna diagnoza Petera Krügera brzmiała: Gdańsk nie mógł podlegać Skorpionowi. Co ciekawe, w liście dedykacyjnym nie chciał iść w stronę spekulacji dotyczących tego, jaki to mógłby być inny znak zodiaku. Jako powód podał swoje przekonanie o nikłych podstawach w przyrodzie tego typu przyporządkowań. Swój wywód kończył stwierdzeniem, że warto z użyciem danych historycznych badać różne tradycje astrologiczne i rozwiewać związane z nimi wątpliwości. Jak zaznaczył, w ciągu kilku lat przygotowywania kalendarzy i prognostyków wiele razy denerwowało go odkrywanie różnych błędów, często mających cechy zabobonów. Obiecał swoim czytelnikom, że gdy tylko znajdzie kolejne, będzie je publicznie ogłaszał. Wyraził też nadzieję na poparcie

13 W 1484 r. w Gdańsku miała miejsce epidemia, o której jednak nie wiedział P. Krüger; informacja na podstawie: M. Gliński, J. Kukliński, *Kronika Gdańska*, t. 2, Gdańsk 2019, s. 74.

14 O tym wydarzeniu zob.: P. Paluchowski, E. Kizik, A. Szarszewski, *Epidemie w Gdańsku w XVII i XVIII w. Addenda et corrigenda*, „*Studia Historica Gedanensia*”, 12, 2021, 2, s. 177–180.

swoich planów przez gdańskie władze, będące miłośnikami prawdy i dobrej sztuki¹⁵. Być może to wskutek takich twierdzeń Krügera znak Skorpiona nie znalazł szerszego odbicia w miejscowej sztuce, choć wymaga to jeszcze szczegółowych badań.

Co jeszcze warto odnotowania, w drugiej połowie XVII w. znalazł się obrońca twierdzenia, jakoby Gdańsk znajdował się pod wpływem znaku Skorpiona. Był nim astronom, rektor Szkoły św. Jana i gimnazjalny profesor Friedrich Büthner¹⁶. W omawianej sprawie wypowiedział się w swoim prognostyku na 1670 r. Jak pisał, tradycyjnie za czas założenia Gdańska uważano 1343 r. Wobec tego przywołał różnorakie wydarzenia astrologiczne, ówczesnie widoczne na niebie, ale żadne z nich jednoznacznie nie wskazywało na takie powiązanie. Büthner zwrócił jednak uwagę na linie węzłów Księżyca, które w tamtym roku znajdowały się w znaku Skorpiona. Ruch ten odbywał się bardzo powoli¹⁷ i dopiero w 1344 r. znalazły się one w gwiazdozbiornie Wagi, zatem dokładna godzina założenia miasta nie była istotna. Według Büthnera dawni astrologowie dobrze zrobili, umieszczając Gdańsk pod znakiem Skorpiona. W dalszych rozważaniach tematu tego jednak nie rozwinął¹⁸.

Więcej dywagacji dotyczących ewentualnego powiązania miasta i znaku zodiaku nie odnaleziono w miejscowych drukach kalendarzowych. Przedstawione powyżej dwie wypowiedzi świadczą jednak o tym, że w siedemnastowiecznym Gdańsku astrologia geograficzna miała swoich zwolenników, być może również i wśród przedstawicieli miejskich władz. Wydaje się, że dla gdańskiej elity, balansującej między poczuciem odrębności od Rzeczypospolitej a przynależności do niej mógł to być dosyć trafny symbol, którego nie należało się wstydzić. Nieraz różni najeźdźcy, a w tym nawet król Stefan Batory, mogli się przekonać, jak groźne jest to miasto. Czy jednak aby na pewno znak Skorpiona jako patrona miasta nie zaistniał nigdzie w ówczesnej sztuce gdańskiej? To pytanie pozostawiam otwarte. Faktem jest, że w żadnej szerzej znanej ikonografii znak ten nie pojawia się w kontekście astrologii geograficznej. Jako symbol miasta dominują lwy, te jednak wywodzą się z tradycji heraldycznej.

15 *Den Edlen...*, k. [Av]–[A2r].

16 Informacje biograficzne o tym autorze zob.: E. Praetorius, *op. cit.*, s. 454–456; L. Mokrzecki, *Büthner Fryderyk*, [w:] *Słownik biograficzny Pomorza Nadwiślańskiego*, t. 1. pod red. S. Gierszewskiego, Gdańsk 1992, s. 185–186; K.-D. Herbst, *op. cit.*, s. 111–118; w dwóch ostatnich publikacjach podano dalszą literaturę.

17 Dzisiaj przyjmuje się, że obrót ten trwa około 18,6 lat i jest on wsteczny po ekliptyce.

18 *Das dritte Capittel. Vom Sommer und seinem Gewitter*, [w:] F. Büthner, *Neuer und Alter Schreib-Calender / Auff's Jahr nach unsers Herrn Jesu Christi Geburt / M. DC LXX...*, Dantzig [1669], Biblioteka Elbląska, sygn. SD.XVII.818.4; Książnica Kopernikańska w Toruniu, [w opracowaniu]; PANBG, sygn. Od 24200a, 8°, Od 24200a, 8° (1), k. [G4r]–[H2v].

BIBLIOGRAFIA

Źródła drukowane:

- Büthner F., *Neuer und Alter Schreib-Calender / Auffß Jahr nach unsers Herrn Jesu Christi Geburt / M. DC LXX...*, Dantzig [1669], Biblioteka Elbląska, sygn. SD.XVII.818.4; Książnica Kopernikańska w Toruniu, [w opracowaniu]; PANBG, sygn. Od 24200a, 8°, Od 24200a, 8° (1).
- Ephemeris astrologico-politica pro anno Domini 1759...*, Gedani [1758], Biblioteka Narodowa w Warszawie, sygn. XVIII.1.5618.
- Krüger P., *Newer und Alter Schreibcalender auff das Jahr nach der gnaden reichen Geburt unsers Herren Jesu Christi M. DC. XVIII...*, Dantzig [1617], Biblioteka Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, sygn. St. 251; Polska Akademia Nauk Biblioteka Gdańska, sygn. Od 24178, 8°.
- Radtzki von Radtkowitz M., *Prognosticon Auffß Jahr nach der Geburt unsers Herren und Heylands Jesu Christi / 1604...*, [Gdańsk 1603], Polska Akademia Nauk Biblioteka Gdańska, sygn. Od 24169, 8°.
- Schütz C., *Historia Rerum Prussicarum*, Zerbst 1592, Biblioteka Uniwersytecka w Toruniu, sygn. Pol.6.III.80.

Edycje źródłowe:

- Praetorius E., *Athenae gedanenses Ephraïma Praetoriusa*, oprac. M. Brodnicki, Gdańsk 2016.

Literatura:

- Czerniakowska M., *Matematyk i astronom Piotr Krüger 1580–1639*, Gdańsk 2015.
- Czerniakowska M., *Piotr Krüger (1580–1639) – gdański matematyk i astronom, nauczyciel Jana Heweliusza*, „Rocznik Gdański”, 47, 1987, 1, s. 197–230.
- Czerniakowska M., *Piotr Krüger (1580–1639) – nauczyciel i współpracownik naukowy Jana Heweliusza*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki”, 32, 1987, 2, s. 369–386.
- Gliński M., Kukliński J., *Kronika Gdańska*, t. 2, Gdańsk 2019.
- Herbst K.-D., *Biobibliographisches Handbuch der Kalendermacher*, Teil 2, Jena 2020.
- Jakubowska B., *Kościół pw. św. Mikołaja w Gdańsku i jego tablica inskrypcyjna*, [w:] *Stare i nowe dziedzictwo Torunia, Bydgoszczy i regionu*, t. 2, red. J. Raczkowski przy współpracy M. Jakubek-Raczkowskiej, Toruń 2018, s. 71–92.
- Januszajtis A., *Piotr Krüger (1580–1639), uczoney gdański, profesor Gimnazjum Akademickiego*, [w:] *Zasłużeni ludzie Pomorza Nadwiślańskiego XVII wieku. Szkice biograficzne*, Wrocław 1982, s. 116–120.
- Kubik K., *Życie naukowe Gdańska w XVII i XVIII wieku*, „Gdańskie Zeszyty Humanistyczne”, 6, 1963, 11, s. 31–103.

- Milewska-Waźbińska B., *Herostrates i bluźnierca. Sylwetki dwóch polskich szlachciców w kalendarzu gdańskim na rok 1759*, [w:] *Kalendarze staropolskie*, pod red. I.M. Dackiej-Górczyńskiej i J. Partyki, Warszawa 2013, s. 197–204.
- Mokrzecki L., *Büthner Fryderyk*, [w:] *Słownik biograficzny Pomorza Nadwiślańskiego*, t. 1. pod red. S. Gierszewskiego, Gdańsk 1992, s. 185–186.
- Mokrzecki L., *Krüger Piotr*, [w:] *Słownik biograficzny Pomorza Nadwiślańskiego*, red. S. Gierszewski, t. 2, red. Z. Nowak, Gdańsk 1994, s. 520–521.
- Możejko B., *Zarazy w średniowiecznym Gdańsku*, [w:] *Dżuma, ospa, cholera. W trzechsetną rocznicę wielkiej epidemii w Gdańsku i na ziemiach Rzeczypospolitej w latach 1708–1711. Materiały z konferencji naukowej zorganizowanej przez Muzeum Historyczne Miasta Gdańska i Instytut Historii PAN w dniach 21–22 maja 2009 roku*, red. E. Kizik, Gdańsk 2012, s. 41–59.
- Oliński P., *Pogoda i klimat regionów południowobałtyckich od końca XIV do początków XVI w. w źródłach narracyjnych*, Toruń 2022, s. 120–121, 141.
- Paluchowski P., Kizik E., Szarszewski A., *Epidemie w Gdańsku w XVII i XVIII w. Addenda et corrigenda*, „*Studia Historica Gedanensia*”, 12, 2021, 2, s. 173–191.
- Paluchowski P., *Od astrologii i astromedycyny do popularyzacji nauki. Wiedza o niebie w drukach kalendarzowych Prus Królewskich (XVI–XVIII w.)*, Gdańsk 2024.
- Wenta J., *Datacje kościołów Św. Katarzyny i NP Marii w historiografii gdańskiej XVI–XVIII wieku*, „*Sprawozdania Towarzystwa Naukowego w Toruniu*”, 37, 1983, s. 85–88.
- Włodarczyk J., *Astrologia. Historia. Mity. Tajemnice*, Warszawa 2008.

O AUTORZE:

Piotr Paluchowski – doktor nauk humanistycznych o specjalności historia nowożytna. Zatrudniony jako adiunkt w Zakładzie Historii i Filozofii Nauk Medycznych Gdańskiego Uniwersytetu Medycznego. Zainteresowania badawcze koncentruje na zagadnieniach: gdański rynek czytelniczy w XVII–XVIII w. (m.in. gazety drukowane, kalendarze), medycyna pomorska okresu nowożytnego (do końca XVIII w.), dzieje astrologii i oświecenia.
e-mail: piotr.paluchowski@gumed.edu.pl.